

СТАЛІСТЬ І ЛЮДСЬКИЙ РОЗВИТОК У ЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНІ: ПРОБЛЕМА ОЦІНЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Крючковський В.В., Коробов В.К.

Сформульовано та обґрунтовано тезу щодо обов'язкової необхідності системного оцінювання людського розвитку у загальних оцінках сталого розвитку у Чорноморському регіоні.

Уявлення української громадськості про сталий розвиток і наукові дослідження сталого розвитку формуються значною мірою під впливом світових інтелектуальних трендів. Світ, світова наука і світова громадськість знаходяться у постійному творчому пошуку адекватних, релевантних інструментів оцінювання і вимірювання сталого розвитку. Одна з найбільш цікавих проблем – це проблема конструювання нових показників сталого розвитку країн, які можуть включати не лише елементи суто економічного і технологічного розвитку, але й дані про людський розвиток: гідний рівень життя, доступність освіти, тривалість життя та ін. В світовій науці відбувається зміна ієрархії факторів міжнародної конкурентоспроможності національних економік.

Нові реалії ХХІ століття свідчать, що до традиційних переваг країн – геополітичного потенціалу, військової сили, потужності економіки – додаються – інноваційний потенціал та людський ресурс. В нові часи найбільш конкурентоспроможними стають країни з високим рівнем людського розвитку. Для таких країн характерне зростання продуктивності праці, розвиток інтелектуального потенціалу, гнучка модернізації та пристосування до змін економічних умов та кон'юнктури ринків.

Концепція сталого розвитку і його оцінювання розроблена в працях класиків світової науки: В.Леонтьєва, Р.Солоу, Дж. Стігліца, Дж.Хартвіка, Й.Шумпетера, Ф.Хайєка; сучасних зарубіжних економістів – Е.Барбієра, Т.Гільфасона, Х.Дейлі, І.Квернера, А.Маркандіа, К.Ренінгса, В.Хуберта, А.Ендерса та ін..

Науковому дослідженню сталого розвитку і конкурентоспроможності присвячені роботи таких українських вчених як А.Аблов, В.Андрійчук, Л.Антонюк, Я.Базилюк, М.Беззуб'як, О.Білорус, В.Будкін, І.Бураковський, Л.Гальперіна, А.Гальчинський, В.Геєць, Б.Губський,

Гурова Ю.С., М.Дудченко, Я.Жаліло, Г.Климко, А.Колот, А.Кредісов, Д.Лук'яненко, Ю.Макогон, Ю.Мацейко, С.Мочерний, О.Мозговий, В.Новицький, О.Новікова, Є.Панченко, Ю.Пахомов, А.Поручник, О.Рогащ, В.Рокоча, А.Румянцев, Є.Савельєв, В.Савчук, В.Сіденко, С.Сіденко, А.Філіпенко, Харічков С.К., Хвесик М.А., Хлобистов Є.В., Шостак Л.Б., Шевчук В.Я. та ін. Т.Циганкова, О.Шнирко, О.Шнирков, І.Школа та ін. В їх роботах розкриваються класичні та новітні теорії конкурентоспроможності і сталого розвитку, досліджуються сучасне глобальне конкурентне середовище, регіональна, інноваційна та соціальна компоненти конкурентоспроможності країн.

В статті розглядається проблема оцінювання сталого розвитку країн Чорноморського регіону: чи є достатнім враховувати лише показники технологічного чи суто економічного розвитку? Яке значення має вимірювання рівня людського розвитку країн і як вказаний компонент впливає на інтегральну оцінку рівня їх сталого розвитку? На прикладі порівняння Індексу конкурентоспроможності і Індексу людського розвитку аналізуються можливості сучасного адекватного оцінювання рівня сталого розвитку країн Великого Чорноморського регіону. Мета статті полягає в тому, щоб вивчити вплив такого фактору як людський розвиток на оцінки рівня сталого розвитку країн Чорноморського регіону, перш за все – України.

Особливість сучасного суспільно-економічного розвитку як України, так і інших чорноморських країн, полягає в тому, що всі країни переживають складнощі, пов'язані із глобальною економічною кризою. Причиною розбалансування механізмів економічного відтворення стали і деформації у сфері матеріального виробництва, і процеси депопуляції і відсутності механізмів розподілу трудових ресурсів, і поглиблення диференціації економічного розвитку чорноморських країн. Економіки чорноморських країн розвиваються суперечливо, нерівномірно, мають виразні особливості традиційної, етнічної господарчої діяльності.

Методологічною основою нашої статті є сучасне визначення сталого розвитку, як основаного на охороні навколишнього середовища, пріоритетному розвитку людського ресурсу, соціальному і міжнародному партнерстві. Саме такі елементи сталого розвитку визначені пріоритетними в Декларації про навколишнє середовище і розвиток, підписаної в Ріо-де-Жанейро в 1992 р. [1]. В контексті нашої мети нас перш за все цікавить складова людського розвитку і її вплив на загальну оцінку сталого розвитку і конкурентоспроможності країни.

Велике значення має оцінка конкурентоспроможності країни. За поширеним визначенням, «...конкурентоспроможність – це спроможність країни в умовах вільного та чесного ринку продукувати товари та послуги, що відповідають вимогам міжнародних ринків і водночас – забезпечувати та збільшувати реальні доходи власного населення протягом тривалого часу. ... Виходячи із складових Індексу конкурентоспроможності країн світу, що розраховується Світовим економічним форумом (World Economic Forum) у Давосі з 1979р., можна стверджувати, що регіональна конкурентоспроможність визначається складним взаємозв'язком і взаємовпливами різноманітних чинників та складових, які охоплюють і характеризують продуктивне та регуляторне середовище, людський капітал, інфраструктуру, а також структуру економіки та формування доданої вартості» [2].

Порівняння даних Всесвітнього Економічного Форуму по Індексу глобальної конкурентоспроможності показує, що Україна знаходиться ближче до середини рейтингу 144 країн світу, і рейтингу конкурентоспроможності чорноморських країн. Рейтингове місце України – 73, лідера рейтингу з кола чорноморських країн – Туреччини – 43. Україна знаходиться в числі тих чорноморських країн, яким притаманний тренд покращення рейтингової позиції протягом останнього року, Україна «піднялася» на 9 пунктів (Туреччина – на 16) (див. табл. 1) [3].

Чому Україна з її величезним потенціалом країни, яка може бути лідером у Чорноморському регіоні, має такі, порівняно невисокі показники своєї конкурентоспроможності?

Інтелектуальна відсталість негативно впливає на стан країни. Величезний інтелектуальний потенціал українського народу не затребуваний у системі управління економікою і суспільством. Особливості формування української еліти, яка визначає стратегію економічного і суспільного розвитку такі, що в ній переважають представники середньої ланки господарчої, політичної, або навіть кримінальної сфери, надто далекі від меритократії, від університетів, від науки і сучасного світогляду і світосприймання чи світорозуміння. З іншого боку, стан науки і громадянського суспільства такий, що відсутній запит на інтелектуальне забезпечення сталого розвитку, а тепер – навіть здатність на його потужне забезпечення.

Відсутність економічної мети у суспільства. На державному і на регіональному рівнях еліти фактично згодні із існуючими тенденціями до деградації економіки і суспільства, не висувають

амбітних економічних цілей модернізувати країну, змінити структуру економіки і побудувати сучасні галузі, основані на високих технологіях, наукоємних виробництвах, постіндустріальних стратегіях.

Має негативні наслідки низький рівень довіри між правлячою елітою і народом, криза довіри до соціальних, державних інститутів, практика загальнонаціонального саботажу, тотального невиконання законів, домінування неписаних правил поведінки у державі, «сірих» схем і тіньової економіки.

Гострий дефіцит реального патріотизму, моральної мотивації до продуктивної праці і збагачення своєї держави, домінування групового, сімейного і особистого егоїзму у питаннях економічної, політичної і суспільної поведінки як окремих громадян, так і провідних соціальних груп. Зокрема, слабкість церкви, відсутність аристократії і інтелігенції робить економічні і політичні еліти надзвичайно слабкими, громадські настрої соціально деструктивними, що унеможливорює швидкий прогрес країни.

Для сучасного українського суспільства бракує ідеї і практики соціального партнерства, коли роботодавці і наймані працівники усвідомлюють свою взаємну залежність і відповідальність. З одного боку – ця ідея не опанувала ані багаті верстви підприємців і менеджерів, ані бідні верстви робітників і службовців. З іншого – заважають пережитки минулого, як наприклад, рудименти радянських профспілок («школи комунізму»), які давно перетворилися на камінь на шляху прогресу і створення реальних профспілок.

Замало внутрішніх ресурсів для реформування економіки: слабка фінансова система, масова бідність споживачів, шалений вивіз капіталів і прибутків олігархами, дика корупція серед номенклатури, невисока ємність внутрішніх ринків. Зовнішні інвестиції пов'язані із політичними умовами, підривом такої основи сталого розвитку, як відмова від перекладання боргового тягаря на майбутні покоління.

Відсталість системи управління країною, основаною на «вертикалі влади» радянського зразка, радянській обласній адміністративно-територіальній системі, клієнтських стосунках із начальством, нерозвинутості місцевого самоврядування і політичної участі.

Таблиця 1

**Рейтинг глобальної конкурентоспроможності 2012-2013 рр.
Всесвітній Економічний Форум.**

Дані по країнам Чорноморського регіону

Країна	Індекс глобальної конкурентоздатності 2012-2013		Індекс глобальної конкурентоздатності 2011-2012	Зміна позиції
	Рейтинг	Оцінка	Рейтинг	Тренд
Туреччина	43	4,45	59	16
Азербайджан	46	4,41	55	9
Болгарія	62	4,27	74	12
Росія	67	4,20	66	-1
Україна	73	4,14	82	9
Грузія	77	4,07	88	11
Румунія	78	4,07	77	-1
Вірменія	82	4,02	92	10
Молдова	87	3,94	101	15
Греція	96	3,86	90	-6

Примітка: таблиця складена за даними звіту Всесвітнього економічного форуму [4].

Доцільно розглянути пріоритетність факторів конкурентоспроможності чорноморських країн, виокремити такий фактор як людський ресурс, який, на нашу думку, посідає в сучасних умовах вирішальне місце серед інших факторів. Якщо класичні теорії економічного розвитку обмежувались показниками суто економічного розвитку, а людину розглядали лише як рушійну силу економічного розвитку, то сучасна соціальна наука приділяє велику увагу людському розвитку, який розглядається як сукупність показників якості життя людини: її здоров'я, тривалість життя, доступ до отримання освіти, захищеність прав, політичні свободи та ін.

Індекс людського розвитку (ІЛР) був розроблений в 1990 р. пакистанським економістом Махбубом уль-Хаком. Ідея індексу проста: оцінювати сталий розвиток не тільки по національному прибутку, але й по рівню розвитку освіти і медицини. ІЛР включає три основні компоненти: 1) індекс очікуваної тривалості життя; 2) індекс освіти, середня очікувана тривалість навчання дітей шкільного віку і середня тривалість навчання дорослого населення; 3) індекс валового

національного прибутку (ВНП), ВНП на душу населення. «Ці три виміри стандартизуються в вигляді числових значень від 0 до 1, середнє арифметичне яких являє собою сукупний показник ІЛР в діапазоні від 0 до 1. Потім держави ранжируються на основі цього показника». В 2010 році процедура розрахунку ІЛР ускладнилася, були додатково введені індекс людського розвитку з урахуванням соціально-економічної нерівності (ІЛРН), індекс гендерної нерівності (ІГН) і Індекс багатомірної бідності (ІББ) [5].

Всі країни за показниками ІЛР згруповані у чотири групи: з дуже високим рівнем ІЛР, з високим рівнем, з середнім рівнем і низьким рівнем ІЛР. В першій групі країн з дуже високим ІЛР чорноморських країн на жаль, немає. Проте їх немає і у четвертій групі країн з низьким ІЛР. Греція, Росія, Румунія і Болгарія опинилися в групі з високим ІЛР, а Грузія, Україна, Азербайджан, Вірменія і Туреччина – в групі з середнім ІЛР. (Див. Таблицю 2). Звертає увагу відмінність у рейтингу чорноморських країн за різними критеріями, якщо індекс конкурентоспроможності «вивів» Туреччину на перше місце, то індекс людського розвитку «звів» Туреччину на останнє місце серед чорноморських країн. Україна посідає серед своїх чорноморських сусідів відповідно 5 і 6 місце. В цілому Україна знаходиться за показником ІЛР на 76 позиції із 187 країн і територій. Коригування ІЛР для України на нерівність приводить показник України до 0,662 – ще на 9,2% менше [6].

Найбільша перевага України порівняно із іншими чорноморськими країнами – це людський капітал, людський ресурс, людський потенціал, людський розвиток. Ця перевага співпадає із пріоритетністю фактора людського розвитку у конкурентоспроможності сучасних країн. Тому саме на цьому напрямку Україна може розраховувати на перспективу модернізації.

Головним завданням стратегії економічного розвитку України та її регіонів має бути не сільськогосподарське виробництво та переробка сільськогосподарської продукції, що веде Україну до перетворення у сільськогосподарський придаток Європи, а інтелектуалізація виробництва, як сільського господарства, так і промислового виробництва і надання послуг. Саме інтелектуалізація виробництва означатиме включення головної переваги України. Інтелектуалізація виробництва означає, що у зростанні продуктивності праці повинні превалювати інтелектуальні чинники. Необхідно виробляти інноваційні товари та надавати інноваційні послуги. Причому необхідно забезпечувати на виробництві товарів і послуг зростання частки нових

знань (в розвинутих країнах вони становлять до 80% ВВП). Необхідно заохочувати домінування високотехнологічних галузей та сфери високоінтелектуальних послуг, формувати і підтримувати сектор творчої (креативної, культурної) індустрії, розвивати інформаційно-комунікаційні технології.

Таблиця 2

Рейтинг країн Чорноморського регіону за Індексом Людського розвитку. 2013 р [7]

Країни з високим рівнем Індeksu Людського Розвитку		
Місце	Країна	Індекс Людського Розвитку
29	Греція	0,860
55	Росія	0,788
56	Румунія	0,786
57	Болгарія	0,782
Країни з середнім рівнем Індeksu Людського Розвитку		
72	Грузія	0,745
78	Україна	0,740
82	Азербайджан	0,734
87	Вірменія	0,729
90	Туреччина	0,722

Головною фігурою українського суспільства замість «пана начальника» повинен стати «творчий працівник», власник імпліцитного особистісного знання. У сучасного українського роботодавця і «начальника» є ілюзія про простоту привласнення експліцитного знання працівників розумової праці. Легко привласнити і відчужити дисертацію, ліцензію, комп'ютерну програму, патент, проект, тощо, але неможливо привласнити унікальні здібності особистості, його менталітет, спосіб мислення, досвід, мотивацію, інтуїцію, здатність до інсайтів, прозрінь, творчий хист, почуття гумору, світосприймання чи світорозуміння [8]. Саме потужна державна моральна і фінансова підтримка власників імпліцитного знання могла б стати механізмом актуалізації людського розвитку в економіці.

На думку авторів, політика в сфері людського ресурсу, яка реалізується в Україні, досить суперечлива. Саме високий рівень освіченості людей і значна частка людей з вищою освітою, велика кількість вишів і значний відсоток охоплення навчанням у вишах, тривалість навчання середнього українця – це українські переваги. І саме

виші, університети України стали в попередній період «жертвами» невдалих експериментів, держава пропонувала закриття і злиття великої кількості вишів найближчим часом, зменшення кількості студентів, масове звільнення викладачів, збільшення навчального навантаження і скорочення платні працівникам вишів, професорсько-викладацькому складу. За умови погіршення стану освітньої системи погіршаться і перспективи сучасного економічного розвитку, впаде індекс людського розвитку в Україні.

Забезпечення високого індексу людського розвитку, а з ним і сталого розвитку української економіки неможливе без освітньої і медичної реформи. Але сутність такої реформи має полягати не в скороченні витрат на медичну і освітню сфери, а значному зростанні і раціоналізації витрат на здоров'я і освіту українців.

Література:

1. Report of the United Nations Conference on Environment and Development. Rio de Janeiro. 3-14 June. Vol.1. Resolutions Adopted by the Conference. □N.Y.: United Nations, 1993. 486 p.

2. Конкурентоспроможність регіонів України: стан і проблеми (Аналітична доповідь Центру Разумкова) // Національна безпека і оборона. - № 4 (98). – 2008 р. – С. 11.

3. Индекс глобальной конкурентоспособности — информация об исследовании. [Електронний ресурс] // Центр гуманитарных технологий. URL: <http://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index/info>

4. The Global Competitiveness Report 2012–2013. Insight Report. Klaus Schwab, World Economic Forum /. [Електронний ресурс] // World Economic Forum. – <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2012-2013/#>

5. Индекс развития человеческого потенциала — информация об исследовании. [Електронний ресурс] // Центр гуманитарных технологий. URL: <http://gtmarket.ru/ratings/human-development-index/human-development-index-info>

6. За індексом людського розвитку Україна обіймає 76 позицію зі 187 країн. - [Електронний ресурс] //Представництво ООН в Україні. – <http://www.un.org.ua/ua/information-centre/news/1371>

7. Индекс развития человеческого потенциала – информация об исследовании. [Електронний ресурс] // Центр гуманитарных технологий.

URL: <http://gtmarket.ru/ratings/human-development-index/human-development-index-info>

8. Див.: Полани М. Личностное знание. – М.: Прогресс, 1985

Abstract

Kruchkovsky V., Korobov V.

Stability and human development in the Black Sea region: problem of measurement of a sustainable development.

Formulated and substantiated argument for mandatory need for a systematic assessment of human development in the overall assessment of sustainable development in the Black Sea region.